

Ragnar Ohlsson

Gewirths härledning

Alan Gewirth hävdar i *Reason and Morality*, 1978, och *Human Rights*, 1982, att en person som handlar gör sig skyldig till motsägelse, om hon inte accepterar, att alla handlande har rätt till frihet och välbefinnande. Genom att handla har hon nämligen visat att hon accepterar påståenden, som implicerar att alla presumtiva handlare har dessa rättigheter.

Faktum är att jag ägnat en viss möda åt att försöka tränga in i denna Gewirths teori. Den tycks mig både sympatisk och spännande och värd att tas mera på allvar än att bara åberopas utan kritisk diskussion som Bauhn gör i sin avhandling. Lyckas Gewirth härleda 'bör' från 'är' är det värt en utförlig diskussion.

Därför välkomnar jag Bauhns inbjudan att diskutera Gewirths teori litet mer än man rimligen kan göra i en recension av en bok av en annan författare.

Vad jag ser som sympatiskt i Gewirths teori är att han betonar, att det är viktigare att vara och en garanteras de nödvändiga villkoren för att kunna leva och handla än att det sammanlagda överskottet av gott över ont blir så stort som möjligt.

Gewirths normativa teori går ut på att personer—varelser som kan utföra avsiktliga handlingar—har rätt till frihet och välbefinnande. De har dessa rättigheter därför att dessa är nödvändiga förutsättningar för avsiktligt handlande. Rättigheterna är både negativa och positiva, dvs de implicerar skyldigheter både att avhålla sig från att inskränka andra personers frihet och att beröva dem medlen för deras välbefinnande, och förpliktelser att, om det behövs, förse dem med de nödvändiga medel som de inte själva kan åstadkomma. Detta gäller så länge dessa personer inte inkräktar på andras lika rättigheter.

Rättigheterna är vidare graderade efter sin betydelse för personers handlande: ju viktigare och mer fundamentalt något är för att en person skall vara i stånd att handla över huvud taget, desto viktigare rättighet. Att döda någon är t ex den allvarligaste kränkning som kan tänkas eftersom det omöjliggör allt handlande.

Denna teori syns mig sympatisk och väl värd att begrunda. Vad jag är tveksam till är Gewirths försök att göra rättighetsutsagorna till analytiska sanningar, som varje person måste acceptera om han inte skall göra sig skyldig till självmotsägelse.

Det är visserligen spännande att Gewirth försöker härleda rättigheter ur begreppet 'handlande person' ("agent"). Men han lyckas inte utan att fuskå, och hade Bauhn tänkt litet mer på Gewirths teori, så hade han också insett det.

Gewirth sammanfattar sin härledning av vår moraliska plikt att respektera allas rätt till frihet och välbefinnande på många ställen i sina verk. En version hittar vi på sidan 171 i *Reason and Morality*:

1. En agent är en person som initierar eller behärskar sitt beteende genom sitt eget frivilliga och informerade val i avsikt att uppnå olika ändamål.
2. Eftersom han vill nå sina mål betraktar han sin frihet och sitt välbefinnande, de nödvändiga villkoren för att hans strävan efter målen skall lyckas, som nödvändigt bra saker.
3. Därför menar han att han har rätt till frihet och välbefinnande.
4. För att undvika självmotsägelse måste han mena att han har dessa "generiska" rättigheter i den mån som han är en presumtiv agent med avsikter.
5. Därför måste han medge att alla presumtiva agenter med avsikter har dessa generiska rättigheter; därför måste han erkänna att han åtminstone bör avstå från att beskära frihet och välbefinnande för dem hans handlande berör, dvs att han bör handla i överensstämmelse med deras generiska rättigheter lika väl som sina egna.

(Siffrorna har jag satt in, men för övrigt är det en så pass trogen översättning att svenskan blivit lidande.)

Den första premissen i Gewirths härledning är alltså att en agent måste ha en intentional pro-attityd till målet för sina frivilliga handlingar. Låt oss gå med på det. Något positivt söker man uppnå med sina frivilliga handlingar.

När jag avfärdade det första steget—mellan 1 och 2—i Gewirths resonemang, tänkte jag så här: varför skulle en önskan att uppnå målet x implicera en önskan att uppnå de nödvändiga förutsättningarna för ett *medel* att uppnå x , nämligen handlingen y ? Vad som möjligen skulle kunna följa från en positiv värdering av x är väl en positiv värdering av de nödvändiga medlen för x . Och det är ju inte säkert att handlandet är nödvändigt för att uppnå x — x skulle ju kunna förverkligas på annat sätt än genom agentens eget handlande. Agenter har intresse av att uppnå vissa mål—men varför skulle de ha intresse av att nå dessa just genom egna handlingar?

Men Gewirth skulle kunna invända att agenten visar *två* saker genom sitt handlande: att hon värderar målet för handlandet positivt

och att hon tror att handlingen är nödvändig för att nå målet. Accepterar man nämligen förklaringsmodeller för handlingar i form av "praktiska syllogismer", ligger det nära till hands att tänka så. En praktisk syllogism innehåller som premisser påståenden om att en agent önskar uppnå något visst mål, samt att han tror att den handling han utför är nödvändig för att uppnå målet. Enligt denna idé har vi alltså en förklaring till en frivillig handling först när vi vet vilket mål agenten försöker uppnå och att hon trodde att handlingen var nödvändig för att uppnå målet. Så länge vi inte har visat att agenten uppfattar handlingen som nödvändig för att nå målet, har vi inte åstadkommit en tillfredsställande förklaring av handlingen.

Uppfattar man avsiktliga handlingar så, ligger det alltså på något sätt i begreppet 'avsiktlig handling' att det är en handling som uppfattas som *nödvändig* av agenten för att han skall nå sina mål. Och i så fall kanske steget från att värdera målet positivt till att värdera de nödvändiga förutsättningarna för handlandet positivt kan tas. Det insåg jag inte. Men Gewirth gör inte heller mycket för att förtydliga denna punkt.

Men det finns ändå problem. Rimligen borde en positiv värdering av de nödvändiga förutsättningarna för önskade mål gälla *alla* nödvändiga förutsättningar för alla avsiktliga handlingar. Men Gewirth vill inte garantera alla nödvändiga förutsättningar för avsiktligt handlande som rättigheter. Han vill bara att de mest allmänna förutsättningarna för handlande i allmänhet skall krävas som rättigheter.

Det vore givetvis orimligt att kräva att allt som är nödvändigt för varje handling skall tillerkännas agenterna som rättigheter. Antag att en nödvändig förutsättning för framgångsrik inbrottsverksamhet är användning av kofot. Varken Gewirth eller inbrottstjuven torde hävda att det finns någon *rätt* för inbrottstjuvar att begagna kofot. Gewirth måste alltså utesluta alla specifika förutsättningar för specificerade handlingar.

Men på vilken grund gör han det? Den presumtive inbrottstjuven måste ha både frihet och kofot för att kunna handla för att uppnå sina mål. Men bara behovet av frihet har han rätt till. Gewirth har naturligtvis rätt i att det är fler som behöver frihet för att kunna handla än de som behöver kofot för att kunna handla. Men om det är nödvändigheten i förhållande till ett av agenten eftersträvat mål, som ger upphov till den värderingen av frihet, måste rimligen detsamma gälla tjuven och kofoten. Det faktum att *alla* agenter måste värdera frihet och bara några få kofötter, förändrar inte resonemangets

karaktär. Och då ser man också hur klen det krav är som emanerar därur: jag önskar vissa mål och önskar därför också det som är nödvändigt för att uppnå dem, bl a att ingen skall hindra mig från att handla för att uppnå dem. (Inte heller det är alltid sant: en presumtiv självmördare kan bli glad över att vi hindrar honom; en fotbollsspelare förnekar inte att backarna i motståndarlaget har rätt att stoppa honom.) Det är också problematiskt att agenten kan missta sig om målets värde: Stina vill ta en sil. Hon hävdar därför att hon har rätt till de nödvändiga förutsättningarna—spruta, knark och frihet, bl a. Men skulle hon vid full insikt om konsekvenserna hävda ens rätten till frihet?

Det allvarligaste problemet med Gewirths härledning är emellertid glidningen mellan "rättighet" i betydelsen "vad som är nödvändigt för att nå mina mål" och rättighet i en mer traditionell moralisk mening, "moraliskt garanterad ställning". Det kanske t o m vore möjligt att inbrottstjuven skulle acceptera påståendet att han har "rätt" att använda kofot—om han förstod vad Gewirth lägger in i "rättighet": "för att jag skall nå mina mål måste jag använda kofot och jag hoppas därför att ingen tar den ifrån mig", nämligen.

Bekymret är att Gewirth inte vill stanna där—han skulle ju härleda en moralisk teori, så han *kan* inte stanna där! Han måste förvandla dessa högst speciella "egenintresserade rättigheter" till "riktiga" moraliska rättigheter, och det är här tricket kommer: Gewirth stoppar ner påståendet att vi behöver frihet och välbefinnande för att handla i trollkarlens hatt. När han drar upp handen, har han en moralisk norm, som säger att vi har rätt till frihet och välbefinnande.

Gewirth påstår alltså att man gör sig skyldig till motsägelse, om man handlar och ändå inte erkänner att man själv och alla andra har rätt till frihet och välbefinnande. Men det ligger ingen motsägelse i att begå ett inbrott men ändå inte tro, att man har rätt att använda kofot eller att tro att polisen har rätt att arrestera en. På samma sätt behöver man inte alls tro, att man har moralisk rätt till frihet och välbefinnande för att uppnå de mål man har. För att visa det krävs att man tror att man har *rätt* att handla—och bara genom att handla visar man inte att man tror *det*.

Övergången från "egenintresserade rättigheter" till moraliska rättigheter sker alltså mellan steg 4 och 5. Men så mycket mer än att det ligger i allas egenintresse att slå vakt om de nödvändiga förutsättningarna för sitt handlande följer väl inte från 1-4.

Bauhn håller uppenbarligen med mig om att det inte är moraliska rättigheter Gewirths resonemang resulterar i, utan ett slags krav som

reses utifrån vårt egenintresse. Men Gewirth vill gå ett steg längre och hävdar att eftersom alla agenter måste resa sådana krav, så är det fråga om krav på moraliska rättigheter. Det är det steget som inte kan motiveras hos Gewirth, men som måste till om resonemanget skall bli riktigt intressant. I stället för att bara referera Gewirth kanske man borde fundera mera över hur det skulle gå till att motivera det.

Här finns det olika intressanta möjligheter att koppla ihop 'nödvändiga förutsättningar för handlande' och 'rättigheter'. En variant vore att införa ett kontraktsresonemang: eftersom vi alla behöver frihet och välbefinnande för att kunna leva och handla, har vi alla goda skäl att se till att ett regelsystem institutionaliseras, som garanterar var och en frihet och välbefinnande. Eller man kunde tänka sig att göra en naturalistisk tolkning av etiken och hävda att dessa egenintresserade krav på de nödvändiga förutsättningarna för handlande är vad etiska utsagor *egentligen* betyder. Men just Gewirths koppling lyckas alltså inte, såvitt jag eller någon annan (med undantag för Bauhn) lyckats se. Påståendet att en agent handlar frivilligt och avsiktligt för att uppnå vissa mål är m a o inte tillräckligt innehållsrikt för att generera några moraliska normer.

Men att Gewirths härledning inte lyckas är inte tillräckligt för att vi skall uppge försöken att koppla samman faktuell utsagor med normativa. Själv är jag inte alls så förstocket övertygad om att det inte går att härleda 'bör' från 'är' som Per Bauhn tror.